

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

BUNGE LA TANZANIA

TAARIFA YA KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA ARDHI, MALIASILI NA
UTALII KUHUSU UTEKELEZAJI WA BAJETI YA WIZARA YA ARDHI, NYUMBA
NA MAENDELEO YA MAKAZI KWA MWAKA WA FEDHA 2022/2023 PAMOJA
NA MAONI YA KAMATI KUHUSU MAKADIRIO YA MAPATO NA MATUMIZI YA
WIZARA HIYO KWA MWAKA WA FEDHA 2023/2024

*[Imetolewa chini ya Kanuni ya 118 (9) ya Kanuni za
Kudumu Bunge Toleo la Februari, 2023]*

MEI, 2023

YALIYOMO

YALIYOMO	i
SEHEMU YA KWANZA	1
1.0 MAELEZO YA JUMLA	1
1.1 Namna Kamati ilivyotekeleza Majukumu yake	2
2.0 UCHAMBUZI WA UTEKELEZAJI WA BAJETI KWA MWAKA WA FEDHA 2022/2023 PAMOJA NA UZINGATIAJI WA USHAURI NA MAPENDEKEZO YA KAMATI	3
2.1 Ukaguzi wa Miradi iliyotengewa fedhaMheshimiwa Spika.	4
2.1.3 Maoni, Ushauri na Mapendekezo kuhusu miradi.....	8
2.2 Utekelezaji wa vipaumbele vya Wizara kwa mwaka wa Fedha 2022/2023	9
2.3 Hali ya ukusanyaji wa maduhuli kufikia Februari, 2023.....	1 0
2.4 Hali ya upatikanaji wa fedha kufikia Februari, 2023	1 2
2.5 Utekelezaji wa Maoni, Ushauri na Mapendekezo Kamati.....	1 5
SEHEMU YA TATU	1 6
3.0 UCHAMBUZI WA MPANGO NA MAKADIRIO YA MAPATO NA MATUMIZI KWA MWAKA WA FEDHA 2023/2024	1 7
3.1 Makadirio ya Mapato kwa mwaka wa fedha 2023/2024	1 7
3.2 Makadirio ya Matumizi kwa Mwaka 2023/2024	1 9
3.3 Ulinganisho wa Bajeti ya Wizara dhidi ya Bajeti ya Taifa	2 4
3.4 Mambo muhimu yanayogusa sekta ya ardhi	2 5
SEHEMU YA NNE	3 1
4.0 MAONI NA USHAURI WA KAMATI	3 1
4.1 Fungu 48 – Wizara ya Ardhi,Nyumba na Maendeleo ya Makazi	3 1
4.2 Fungu 03: Tume ya Taifa ya Mipango ya Matumizi ya Ardhi ..	3 5
SEHEMU YA TANO	3 6
5.0 HITIMISHO	3 7

SEHEMU YA KWANZA

1.0 MAELEZO YA JUMLA

Mheshimiwa Spika, kwa kuzingatia masharti ya Kanuni ya 118 (9) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari 2023¹, naomba nitumie fursa hii adhimu kukushukuru kwa kunipatia fursa ya kuwasilisha mbele ya Bunge lako Tukufu, Taarifa ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Ardhi, Maliasili na Utalii, kuhusu utekelezaji wa majukumu na bajeti ya Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi (Fungu 48 na Fungu 03), kwa mwaka wa fedha 2022/2023 pamoja na maoni, ushauri na mapendekezo ya Kamati kuhusu makadirio ya mapato na matumizi ya Wizara hiyo kwa mwaka wa fedha 2023/2024.

Aidha, majukumu ya Kamati kuhusiana na uchambuzi wa bajeti ya Wizara au taasisi inazozisimamia ikiwemo bajeti ya Wizara hii ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi, yameelezwa kwa kina katika kifungu cha 7(1) (a) cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari 2023².

Mheshimiwa Spika, utayarishaji wa taarifa hii umezingatia masharti ya Kanuni ya 142 ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari 2023 kama ifuatavyo:-

- a) Sehemu ya Kwanza ambayo inatoa utangulizi wa jumla na maelezo kuhusu msingi na muundo wa taarifa;
- b) Sehemu ya Pili ambayo inaeleza kuhusu uchambuzi wa Bajeti ya Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi kwa mwaka wa fedha 2022/2023 na namna Wizara ilivyotekeleza ushauri na mapendekezo ya Kamati;

¹118 (9) Baada ya Waziri kuwasilisha Hotuba ya Bajeti kwa mujibu wa fasili (1), Mwenyekiti wa Kamati iliyopitia Makadirio husika na Msemaji wa Kambi Rasmi ya Walio Wachache Bungeni watatoa maoni yao kwa muda usiozidi dakika thelathini kila mmoja.

² 7.-(1) Majukumu ya Kamati ya Kudumu ya Bunge za kisekta yatakuwa yafuatavyo:- (a) kushughulikia bajeti ya Wizara au Taasisi inazozisimamia;

- c) Sehemu ya Tatu inachambua Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi kwa mwaka wa fedha 2023/2024;
- d) Sehemu ya Nne inafafanua kuhusu mambo ambayo Kamati iliyobaini, ushauri na mapendekezo yake kwa Wizara na Serikali kwa ujumla; na
- e) Sehemu ya Tano ambayo ni ya mwisho inahusu hitimisho la taarifa, ikijumuisha shukrani na kutoa hoja kwa Bunge lako Tukufu.

1.1 Namna Kamati ilivyotekeleza Majukumu yake

Mheshimiwa Spika, masharti ya Kanuni ya 117 (2) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023 yanazitaka Kamati zote za kisekta ikiwemo Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Ardhi, Maliasili na Utalii kuchambua taarifa za utekelezaji wa bajeti za Wizara inazozisimamia na kufanya ulinganisho wa makadirio ya matumizi kwa mwaka wa fedha unaofuata³.

Kwa kuzingatia masharti hayo ya kikanuni, Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Ardhi, Maliasili na Utalii, ilitekeleza wajibu huo tarehe 24 – 28 Machi, 2023 kwa kufanya uchambuzi wa kina wa Bajeti ya Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi. Uchambuzi huo ulihusu kutathmini utekelezaji wa bajeti ya Wizara kwa mwaka wa fedha 2022/2023, pamoja na makadirio ya mapato na matumizi ya Wizara hiyo kwa mwaka wa fedha 2023/2024.

³ Baada ya kutembelea miradi, Kamati za Bunge za Kisekta, kwa kipindi kisichozidi siku tisa, zitafanya vikao vya kuchambua taarifa za utekelezaji wa Bajeti za Wizara inazozisimamia kwa mwaka wa fedha unaoisha na kufanya ulinganisho kuhusu Makadirio ya Matumizi ya Serikali kwa mwaka wa fedha unaofuata

SEHEMU YA PILI

2.0 UCHAMBUZI WA UTEKELEZAJI WA BAJETI KWA MWAKA WA FEDHA 2022/2023 PAMOJA NA UZINGATIAJI WA USHAURI NA MAPENDEKEZO YA KAMATI

Mheshimiwa Spika, katika uchambuzi wake kuhusu utekelezaji wa bajeti ya Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi ambayo inahusisha mafungu mawili (**Fungu 48** - Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi na **Fungu 03** - Tume ya Taifa ya Mipango ya Matumizi ya Ardhi) kwa mwaka wa fedha 2022/2023, Kamati ilijielekeza katika maeneo yafuatayo:-

- a) Ukaguzi wa miradi iliyotengewa fedha katika mwaka wa fedha 2022/2023;
- b) Utekelezaji wa vipaumbele vya Wizara kwa mwaka wa fedha fedha 2022/2023;
- c) Hali ya ukusanyaji wa maduhuli kwa mwaka wa fedha 2022/2023;
- d) Hali ya upatikanaji wa fedha kutoka Hazina kufikia Februari, 2023; na
- e) Utekelezaji wa maoni, ushauri na mapendekezo yaliyotolewa na Kamati;

2.1 Ukaguzi wa Miradi iliyotengewa fedha Mheshimiwa Spika.

Katika mwaka wa fedha 2022/2023 Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi (Fungu 48) na Tume ya Taifa ya Mipango ya Matumizi ya Ardhi (Fungu 03) ziliidhinishiwa na Bunge lako Tukufu jumla ya **Shilingi 29,057,322,000/=** kwa ajili ya utekelezaji wa miradi ambazo ni fedha za ndani na nje.

Aidha, ili kuzingatia masharti ya Kanuni ya 117(1) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023⁴, kabla ya kuanza uchambuzi wa bajeti, Kamati ilifanya ziara ya ukaguzi wa baadhi ya miradi iliyotengewa fedha na kutekelezwa na Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi. Ziara ya Kamati ilihusisha mikoa mitatu (3) ambayo ni Manyara, Arusha na Kilimanjaro ili kubaini hatua iliyofikiwa katika utekelezaji wa miradi hiyo, mafanikio na changamoto ili hatimaye Kamati iweze kulishauri kikamilifu Bunge lako Tukufu juu ya hatua za kuchukuliwa.

2.1.1 Matokeo ya Ukaguzi wa Miradi iliyotengewa fedha

- (a) **Mradi wa Kupanga, Kupima na Kumilikisha – KKK (Mradi Na. 2326) katika Shamba la Valeska.**

Mheshimiwa Spika, mradi huu unatekelezwa kwa utaratibu wa Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi kutoa mikopo ya fedha isiyo na riba kwa halmashauri nchini. Katika mwaka wa fedha 2022/2023 Wizara iliidhinishiwa na Bunge kiasi cha **Shilingi 5,358,166,155.56** kwa ajili ya kutekeleza mradi huu kwenye halmashauri mbalimbali nchini. Kamati ilitembelea na kukagua utekelezaji wa

⁴ 117(1) Baada ya kuwasilishwa kwa mapendekezo ya mpango na kiwango cha ukomo wa Bajeti ya Serikali kwa mwaka wa fedha unaofuata kwa Wabunge, Kamati za Bunge za kisekta zitatembelea na kukagua utekelezaji wa miradi iliyotengewa fedha kwa mwaka wa fedha unaoisha, kwa siku zisizozidi saba.

mradi wa **KKK** katika Shamba la **Valeska** lililopo Halmashauri ya Wilaya ya Meru, Mkoani Arusha.

Halmashauri ya Wilaya ya Meru ilipatiwa na Wizara mkopo usio na riba wa **Shilingi 1,655,000,000/=** ambao ulitumika kupanga, kupima na kumilikisha ardhi katika shamba la Valeska lenye ukubwa wa ekari 4087. Awali shamba hilo lilikuwa mali ya Chama cha Ushirika cha Mkoa wa Arusha (Arusha Cooperative Union Ltd – ACU) kabla ya umiliki wake kufutwa na mwaka, 2018 na shamba hilo kukabidhiwa Halmashauri ya Wilaya ya Meru.

Mkopo huo ulitumika kupanga, kupima, kufungua baadhi ya miundombinu ya barabara na kumilikisha kwa mujibu wa mwongozo wa KKK. Aidha, shilingi 394,010,000/= ilitumika kulipa fidia kwa Chama cha Ushirika cha Mkoa wa Arusha. Aidha, utekelezaji wa mradi umewezesha ekari 1500 kutengwa kwa ajili ya wananchi wa vijiji vitatu vya Kwaugoro, Valeska na Maroroni, ekari 1028 kwa ajili ya kilimo na ekari 1559 kwa ajili ya makazi, biashara, viwanda vidogo na huduma nyingine za kijamii.

Mhesimiwa Spika, utekelezaji wa mradi huu umekamilika na Halmashauri ya Wilaya ya Meru inatarajia kukusanya jumla ya **shilingi 8,466,795,725/=**. Baada ya kutoa fedha za mkopo shilingi **1,655,000/=** na gharama nyingine za mradi **shilingi 598,231,950/=** faida halisi itakayopatikana ni **shilingi 6,213,563,775**. Faida hiyo ni sawa na asilimia 375.44 ikilinganishwa na gharama zilizotumika.

Mheshimiwa Spika, hadi Kamati inatembelea na kukagua utekelezaji wa mradi huu tayari Halmashauri ya Wilaya ya Meru ilikuwa imekusanya

Shilingi 2,364,112,379/= ambazo zimeiwezesha kurejesha mkopo wote na kuelekeza fedha iliyosalia kutekeleza mradi wa KKK katika maeneo mengine ya Halmashauri. Aidha, licha ya mradi huu kupata mafanikio hayo, kumekuwa na kasi ndogo ya ulipaji wa gharama za viwanja na mashamba kwa wananchi walionufaika.

(a) **Mradi wa Uimarishaji wa Mipaka Kimataifa Na 2324**

Mheshimiwa Spika, katika mwaka wa fedha 2022/2023 Wizara iliidhinishiwa **Shilingi 2,495,830,550/=** kwa ajili ya uimarishaji wa mipaka ya kimataifa kati ya Tanzania na Kenya, hususani eneo la Namanga. Kwa ujumla mpaka wa Kenya na Tanzania unakadiriwa kuwa na urefu wa kilomita 818, ambapo kilomita 758 ni eneo la nchi kavu na kilomita 60 ni eneo la maji.

Kazi hii inafanyika kwa awamu na hadi Februari, 2023 **Shilingi 669,063,600/=** zilikuwa zimetumika kwa ajili ya kuimarisha kilomita 348 kutokea Ziwa Victoria. Kilimomita hizo ni sawa na asilimia **48** ya zoezi zima kwa eneo la mpaka wa Tanzania na Kenya, upande wa Namanga. Kamati imeridhishwa na hali ya uimarishaji wa mpaka na usalama katika eneo hilo. Hata hivyo, hairidhishwi na kasi ya utekelezaji wa mradi huu, kutokana na changamoto zifuatazo:-

- i. Ufinyu wa Bajeti unaosababisha fedha kutengwa kidogo na kutolewa kwa awamu na hivyo kuchelewesha kazi;
- ii. Ukosefu wa miundombinu ya barabara maeneo ya mipakani ambao unakwamisha usafirishaji wa vifaa na kuathiri utekelezaji wa kaz;

- iii. Uharibifu wa alama za mipaka kutokana na shughuli za kilimo kwa wananchi wa pande zote;
- iv. Uelewa mdogo wa wananchi kuhusu umuhimu wa mipaka jambo linalosababisha migogoro kutokana na muingiliano wa shughuli baina ya watumiaji wa ardhi maeneo ya mipakani.

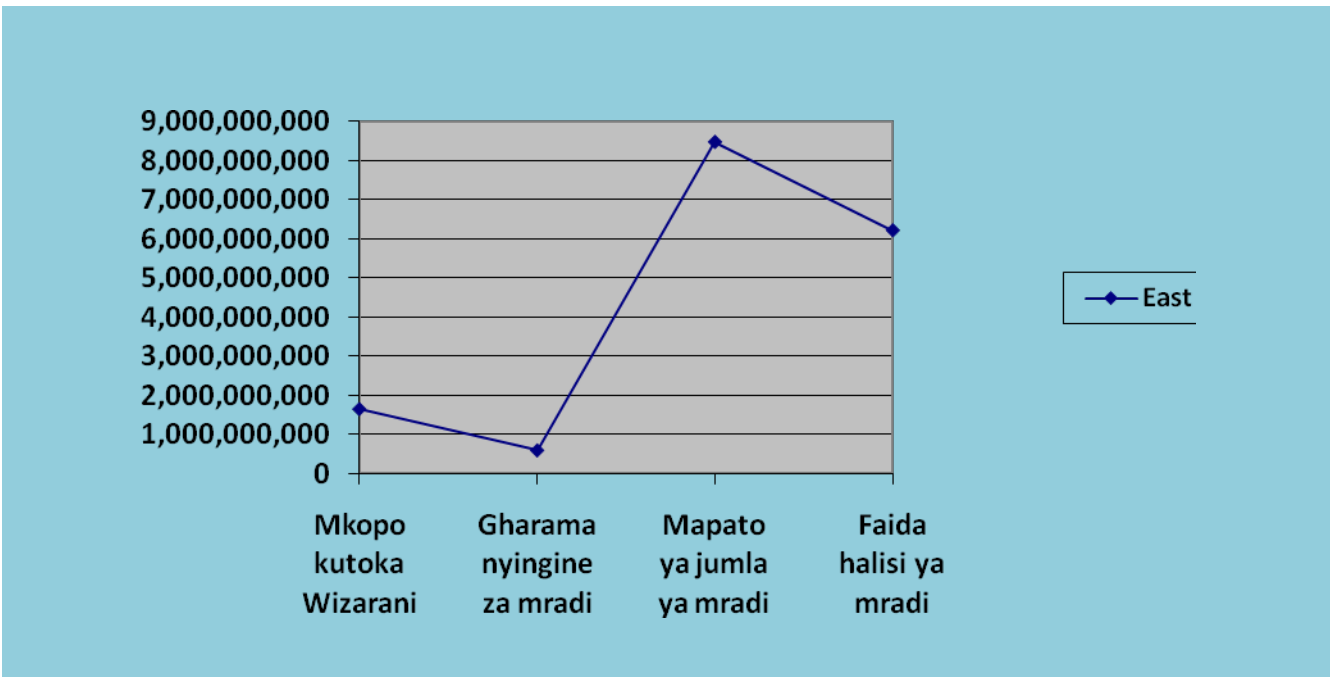
2.1.2 Tathmini ya Utekelezaji wa Miradi

Mheshimiwa Spika, tathmini ya Kamati kuhusiana na utekelezaji wa miradi inaonesha kwamba kuna mafanikio makubwa hasa kwa mradi wa Kupanga, Kupima na Kumilikisha ambao utaiwezesha Halmashauri ya Wilaya ya Meru kupata faida inayofikia asilimia 375.4. Tazama kielelezo **Na.01**

Aidha, kwa upande mwingine utekelezaji wa mradi wa uimarishaji wa mipaka ya kimataifa, hasa mpaka wa Tanzania na Kenya, upande wa Namanga unaenda kwa kasi ndogo kutokana na ufinyu wa bajeti.

Kielelezo Na. 01: Utekelezaji wa Mradi wa Kupanga, Kupima na Kumilikisha

- Halmashauri ya Wilaya ya Meru

Chanzo: Taarifa ya Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi na Usanifu wa Kamati

2.1.3 Maoni, Ushauri na Mapendekezo kuhusu miradi

Mheshimiwa Spika, kufuatia ziara ya ukaguzi wa miradi na yote yaliyobainika, Kamati inatoa maoni na mapendekezo yafuatayo:-

- i. Wananchi waelimishwe na kuhimizwa kulipa
- ii. gharama za viwanja na mashamba yanayopimwa kupitia mradi wa kupanga, kupima na kumilikisha (KKK);
- iii. Halmashauri nchini zihamasishwe kutumia mapato yanayotokana na mradi wa KKK kurejesha mikopo wizarani na kuendeleza mradi huo katika maeneo mengine;
- iv. Halmashauri zilizokopeshwa fedha kwa ajili ya mradi wa KKK ziige mfano kutoka Halmashauri ya Wilaya ya Meru ambayo imelipa mkopo

- wote na kutumia faida kuendeleza mradi katika maeneo mengine;
- v. Serikali iongeze bajeti inayotengwa kwa ajili ya uimarishaji wa mipaka ya kimataifa ili kukamilisha utekelezaji wa mradi huo;
 - vi. Serikali itengeneze miundombinu ya barabara katika maeneo ya mipakani ili kuwezesha usafirishaji wa vifaa na utekelezaji wa kazi kikamilifu; na
 - vii. Wananchi waelimishwe kuhusu umuhimu wa kulinda alama za mpaka kwa kuepuka kuendesha shughuli za kilimo na kijamii.

2.2 Utekelezaji wa vipaumbele vya Wizara kwa mwaka wa Fedha 2022/2023

Mheshimiwa Spika, utekelezaji wa Vipaumbele vya Serikali kwa ujumla unazingatia maeneo kadhaa ikiwa ni pamoja na Dira ya Maendeleo ya Taifa, Ilani ya Uchaguzi ya CCM ya mwaka 2020 – 2025, Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano (FYDP III) mwaka 2021/22 – 2025/26 na maelekezo mengine.

Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi ina dhamana ya kusimamia sekta ya ardhi ambayo ni raslimali muhimu kwa maendeleo ya wananchi na taifa kwa ujumla. Kwa mantiki hiyo, usimamizi sahihi wa sekta hii utawezesha kuzingatiwa kwa malengo ya yaliyowekwa na Katiba yetu Ibara ya 8 (1) (b) ya kuhakikisha ustawi wa wananchi⁵.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati unaonesha kwamba, bado sekta ya ardhi inakabiliwa na changamoto kadhaa ikiwa ni pamoja na kasi ndogo ya

⁵ 8 (1) Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ni Nchi inayofuata misingi ya demokrasia na haki ya kijamii, na kwa hiyo ((b) lengo kuu la Serikali litakuwa ni ustawi wa wananchi;

kupanga, kupima na kumilikisha, upimaji na uandaaji wa hati za umiliki wa maeneo, uwezo mdogo wa taasisi za ardhi kuhudumia wananchi, kasi ndogo ya uendelezaji wa makazi, na utatuzi utatuzi wa migogoro ya ardhi.

Changamoto hizo zinakwamisha kufikiwa kwa malengo ya ilani ya Uchaguzi ya CCM inayoitaka Serikali kupima asilimia 50 ya vijiji vyote ifikapo mwaka 2025. Ni maoni ya Kamati kwamba, changamoto hizo zitatuliwe ili kuiwezesha sekta hii muhimu kutoa mchango unaokidhi matarajio ya wananchi na hivyo kuboresha ustawi wao.

2.3 Hali ya ukusanyaji wa maduhuli kufikia Februari, 2023

Mheshimiwa Spika, katika mwaka wa fedha 2022/2023 Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi **(Fungu 48)** ilikadiria kukusanya **shilingi 250,000,000,000/=** kutoka vyanzo mbalimbali vya mapato. Hadi kufikia Februari, 2023 Wizara ilikuwa imekusanya **shilingi 106,430,859,714/=** sawa na **asilimia 42.55** ya makadirio.

Aidha, katika kipindi hicho Tume ya Taifa ya Mipango ya Matumizi ya Ardhi, (Fungu 03) ilikadiria kukusanya **shilingi 706,000,000/=** kutoka katika vyanzo vyake. Hadi kufikia Februari, 2023 Tume ilikuwa imefanikiwa kukusanya **shilingi 881,531,015/=** sawa na **asilimia 124.86** ya makadirio. **Kielelezo Na.02** kinaonesha makusanyo ya maduhuli kwa mafungu hayo.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati umebaini kwamba, mwenendo wa ukusanyaji wa maduhuli kwa Fungu 48 hauridhishi ukusanyaji uko chini ya malengo yaliyowekwa na Wizara. Katika kipindi hicho cha miezi nane tangu kuanza kwa mwaka wa fedha, Wizara ilitakiwa kuwa imefikia wastani wa **asilimia 66.6**.

Uchambuzi zaidi umebaini kuwa makusanyo hafifu yanatokana na madeni mengi ya ardhi na pango la ardhi ambayo Wizara inadai kutoka kwa wananchi pamoja na taasisi za Serikali na Mashirika ya Umma. Aidha, kasi ndogo ya kurejesha fedha za mkopo wa Programu ya Kupanga, Kupima na Kumilikisha na udhaifu katika ukusanyaji wa kodi ya pango la ardhi na maduhuli yatokanayo na ardhi katika ofisi za ardhi za baadhi ya mikoa nchini. Mfano mikoa ya Simiyu na Rukwa ilikusanya kwa asilimia 19 tu ya lengo, kiwango ambacho ni cha chini sana. **Kamati inashauri Wizara kuzisimamia kikamilifu ofisi za ardhi za mikoa ili kuhakikisha zinaongeza umakini katika makusanyo sambamba na kuweka makadirio halisi ya makusanyo. Aidha, Wizara iboreshe mifumo ya ukusanyaji wa maduhuli kwa kutumia teknolojia ya habari na mawasiliano.**

Mheshimiwa Spika, kwa upande wa Tume (Fungu 03) hali ya ukusanyaji wa maduhuli ilikuwa nzuri. Tume ilivuka lengo lililowekwa kabla ya kukamilika kwa mwaka wa fedha kwa kukusanya kwa **asilimia 124.86**. Kamati inapongeza hatua hii ya ukusanyaji wa maduhuli na kutoa maoni kwamba, Tume ipitie upya makadirio yanayowekwa ili kuhakikisha kuna uhalisia wa makusanyo.

Kielelezo Na. 02 Ukusanyaji wa Maduhuli kufikia Februari, 2023

Fungu	Makadirio	Makusanyo	Asilimia
Fungu 48 (Wizara)	250,100,000,000	106,430,859,714	42.55
Fungu 03 (Tume)	706,000,000	881,531,015	124.86

Chanzo: Randama ya Wizara & Tume 2023 na Usanifu wa Kamati

2.4 Hali ya upatikanaji wa fedha kufikia Februari, 2023

(a) Fungu 48 - Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi

Mheshimiwa Spika, katika mwaka wa fedha 2022/2023, Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi (**Fungu 48**) iliidhinishiwa **Shilingi 105,949,770,000/=** kwa ajili ya utekelezaji wa majukumu yake. Kati ya fedha hizo **shilingi 78,302,448,000/=** ni kwa ajili ya matumizi ya kawaida sawa na **asilimia 73.9** ya fedha yote iliyoidhinishwa na **shilingi 33,918,651,000/=** ni kwa ajili ya matumizi mengineyo (OC) na **shilingi 44,383,797,000/=** ni kwa ajili ya Mishahara (PE).

Aidha, Wizara ilitengewa **shilingi 27,647,322,000/=** sawa na **asilimia 26.1** ya fedha yote kwa ajili ya miradi ya maendeleo kati ya fedha hizo fedha za ndani ni **shilingi 14,500,000,000/=** na fedha za nje ni **shilingi 13,147,322,000/=**.

Mheshimiwa Spika, hadi Februari, 2023 Wizara ilikuwa imepokea **Shilingi 53,533,004,601/=** sawa na **asilimia 50.5** ya fedha iliyoidhinishwa. Uchambuzi wa Kamati umebaini kwamba kati ya fedha zilizopokelewa **shilingi 26,219,595,076/=** ni kwa ajili ya mishahara sawa na **asilimia 59.1** na **shilingi 16,785,297,220/=** ni kwa ajili ya matumizi mengineyo sawa na **asilimia 49.5** ya fedha iliyoidhinishwa na Bunge.

Aidha, katika fedha hizo **shilingi 10,528,112,303/=** ni kwa ajili ya maendeleo sawa na **asilimia 38.1** ya fedha iliyotengwa kwa ajili ya maendeleo. Fedha hizo zinajumuisha fedha za ndani **shilingi 7,244,972,303/=** sawa na **asilimia 50** ya fedha za ndani na fedha za nje **shilingi 3,283,140,000/=**

ambazo ni sawa na **asilimia 25.0** ya fedha za nje zilizotengwa. Kamati imebaini kwamba fedha za nje zilipatikana kwa kiwango cha chini sana (25%) na hairidhishwi na hali hiyo kwani inaathiri utekelezaji wa miradi iliyokusudiwa. **Kielelezo Na. 03 kinafafanua zaidi.**

Kielelezo Na.3: Upatikanaji wa fedha hadi Februari, 2023 (Fungu 48)

Matumizi	Kilichoidhinishwa		Kilichopokelewa	Asilimia
OC	33,918,651,000		16,785,297,220	49.4
Mishahara	44,383,797,000		26,219,595,076	59.1
Maendeleo	Ndani	14,500,000,000	7,244,927,303	50.0
	Nje	13,147,322,000	3,283,140,000	25.0
	Jumla	27,647,322,000	10,528,112,303	38.0
Jumla Kuu	105,949,770,000.00		53,533,004,601	50.5

Chanzo: Randama ya Wizara mwaka 2023 na Usanifu wa Kamati.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati umebaini kwamba, mwenendo wa upatikanaji wa fedha za matumizi ya kawaida ni **asilimia 54.9**. **Wastani** huu uko chini ya lengo ikilinganishwa na matarajio katika kipindi hicho cha bajeti ambayo ni **asilimia 66.6** ya bajeti iliyoidhinishwa. Kamati inasikitishwa na mwenendo huu kwani haioni uwezekano wa Wizara kupokea kikamilifu kiasi cha fedha kilichobaki kabla ya kukamilika kwa mwaka huu wa bajeti.

(b) Fungu 03 – Tume ya Taifa ya Mipango ya Matumizi ya Ardhi.

Mheshimiwa Spika, katika mwaka wa fedha 2022/2023 Tume ya Taifa ya Mipango ya Matumizi ya Ardhi (Fungu 03) iliidhinishwa **Shilingi 4,867,704,000/=** kwa ajili ya matumizi ya kawaida

na maendeleo. Kati ya fedha hizo **shilingi 3,457,644,000/=** sawa na **asilimia 71.03** ni kwa ajili ya matumizi ya kawaida na **shilingi 1,410,000,000/=** sawa na **asilimia 28.97** ni kwa ajili ya maendeleo.

Aidha, katika fedha za matumizi ya kawaida **shilingi 1,977,882,000/=** ni kwa ajili ya mishahara (PE) na **shilingi 1,479,822,000/=** ni kwa ajili ya matumizi mengineyo (OC).

Mheshimiwa Spika, hadi Februari, 2023 Tume ilikuwa imepokea **shilingi 3,056,289,450/=** sawa na **asilimia 62.59** ya kiasi cha fedha kilichoidhinishwa. **Uchambuzi** wa Kamati ulibaini kwamba, kati ya fedha zilizopokelewa **shilingi 1,344,576,000/=** ni kwa ajili ya mishahara sawa na **asilimia 67.98** na **shilingi 736,715,950/=** ni kwa ajili ya matumizi mengineyo sawa na **asilimia 49.78** ya kiasi kilichoidhinishwa na Bunge. Aidha, katika fedha hizo **shilingi 974,997,500** ni kwa ajili ya maendeleo sawa na **asilimia 69.15** ya fedha zilizotengwa kwa ajili ya maendeleo.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati umebaini kwamba, mwenendo wa upatikanaji wa fedha kwa ajili ya matumizi mengineyo (OC) kwa fungu hili hauridhishi kwani ni **asilimia 49** tu. Kiasi hiki ni kidogo ikilinganishwa na kiasi kilichotakiwa kutolewa katika kipindi hicho. Hali hii inaleta mashaka kwani matumizi mengineyo ndiko kuna fedha za kuendeshea ofisi na kulipia huduma za lazima. **Kielelezo Na. 04** kinafafanua zaidi kuhusu upatikani wa fedha kwa Fungu 03 – Tume ya Taifa ya Mipango ya Matumizi ya Ardhi.

**Kielelezo Na.04 Upatikanaji wa fedha hadi Februari, 2023
(Fungu 03)**

Matumizi	Kilichoidhinishwa	Kilichopokelewa	Asilimia
OC	1,479,822,000	736,715,950	49.78
Mishahara	1,977,882,000	1,344,576,000	67.98
Maendeleo	1,410,000,000	974,997,500	69.15
JUMLA	4,867,704,000	3,056,289,450	62.79

Chanzo: Randama ya Tume mwaka 2023 na Usanifu wa Kamati.

2.5 Utekelezaji wa Maoni, Ushauri na Mapendekezo Kamati

Mheshimiwa Spika, taarifa ya Kamati kuhusu uchambuzi wa Bajeti ya Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi kwa mwaka wa fedha 2022/2023 pamoja na mambo mengine, ilitoa Maoni, Ushauri na Mapendekezo kumi na tano (**15**) ili yaweze kuzingatiwa na kutekelezwa na Wizara kwa lengo la kuboresha na kuongeza tija katika utendaji wa sekta ya ardhi.

Katika kikao cha Kamati na Wizara kilichofanyika tarehe 24 Machi, 2023 Kamati ilibaini kwamba, Wizara imejitahidi kutekeleza sehemu kubwa ya maoni, ushauri na mapendekezo ya Kamati. Hata hivyo, bado kulikuwa na maeneo yanayoendelea kufanyiwa kazi na mengine yalikuwa hayajafanyiwa kazi kabisa.

Miongoni mwa maoni yaliyotekelezwa ni pamoja na Serikali kuandaa mfumo mahsusi wa kuwakumbusha wateja kulipa kodi ya pango la ardhi kwa kutumia simu ili kuongeza ari ya kulipa kodi na kufikia lengo la makusanyo. Tayari Wizara imebadilisha taarifa za ardhi kuwa za kieletroniki kupitia zoezi la kubadili taarifa (data conversion) kwa kutumia taarifa za anuani za makazi na taarifa za sensa ili kuhuisha kumbukumbu za wamiliki wa ardhi nchini na tayari wamiliki wameanza kupata jumbe za kuwakumbusha kulipa kodi ya ardhi kwa wakati.

Aidha, kwa upande wa maoni ambayo hayakutekelezwa, ni pamoja na lile lililoitaka Serikali kutenga bajeti itakayokidhi mahitaji halisi ya Tume ya Taifa ya Mipango ya Matumizi ya Ardhi, ikiwa ni pamoja na kuiongezea **Shilingi 4,000,000,000/=** ili kuiwezesha kutekeleza majukumu yake kikamilifu. Hili halikufanyika licha Serikali kupitia Waziri wa Fedha kuahidi kutoa kiasi hicho kwa Tume katika mwaka huu wa fedha.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilihitaji ufafanuzi wa kina na majibu ya Wizara yalionesha nia njema ya Serikali kuendelea kutekeleza maoni ya Kamati. Kamati inaendelea kuisitiza kwamba, **utekelezaji wa Ushauri, maoni na mapendekezo hayo ufanyike kikamilifu ili kuboresha utendaji wa sekta ya ardhi ambayo inagusa maisha ya kila mtanzania, lakini pia ni miongoni mwa maeneo ambayo Serikali iliyopo madarakani iliahidi kupitia Ilani ya CCM ya mwaka 2020 kuyafanyia kazi ili kuondoa changamoto zilizopo.**

SEHEMU YA TATU

3.0 UCHAMBUZI WA MPANGO NA MAKADIRIO YA MAPATO NA MATUMIZI KWA MWAKA WA FEDHA 2023/2024

Mheshimiwa Spika, ili kuzingatia masharti ya Kanuni ya 117 (2) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023, Kamati ilichambua na kujadili Mpango wa Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi kwa mwaka wa fedha 2023/2024. Uchambuzi wa Kamati ulijielekeza katika maeneo yafuatayo:-

- a) Makadirio ya Mapato kwa mwaka wa fedha 2023/2024;
- b) Makadirio ya Matumizi kwa mwaka wa fedha 2023/2024;
- c) Ulinganisho wa Bajeti ya Wizara dhidi ya Bajeti ya Taifa; na
- d) Mambo muhimu yanayogusa sekta ya ardhi.

3.1 Makadirio ya Mapato kwa mwaka wa fedha 2023/2024

- (a) **Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi (Fungu 48)**

Mheshimiwa Spika, katika mwaka wa fedha 2023/2024 Wizara (Fungu 48) imekadaria kukusanya maduhuli ya **Shilingi 300,000,000,000/=**. Uchambuzi wa Kamati umebaini kuwa, makadirio haya yameongezeka kwa **shilingi 59,900,000,000/=** sawa na **asilimia 19.95** ikilinganishwa na makadirio ya mwaka wa fedha 2022/2023 ambayo yalikuwa **shilingi 250,100,000,000/=** kama inavyoonekana kwenye **Kielelezo Na.5**.

Kamati ina mashaka kuhusiana na ongezeko hili kutokana na ukweli kwamba, hali ya ukusanyaji wa maduhuli kwa Wizara hairidhishi kwani hadi Februari, 2023 Wizara ilikuwa imekusanya kwa

asilimia 42 tu, hivyo kuna mashaka iwapo lengo litafikiwa kabla ya mwaka wa bajeti kukamilika.

Aidha, uchambuzi zaidi wa Kamati umebaini kwamba Wizara imekuwa ikikusanya kwa wastani wa asilimia 42 katika kipindi cha miaka miwili ya fedha iliyopita (2021/2022 na 2022/2023). **Kutokana na mwenendo huu Kamati haioni uwezekano wa kufikiwa kwa malengo yaliyowekwa na Wizara. Kamati inashauri Wizara ishughulikie changamoto zinazosababisha ikusanye kwa kiwango cha chini kabla ya kuongeza makadirio ili kuwa na uhalisia katika makusanyo.**

(b) Tume ya Taifa ya Mipango ya Matumizi ya Ardhi (Fungu 03)

Mheshimiwa Spika, katika mwaka wa fedha 2023/2024 Tume ya Taifa ya Mipango ya Matumizi ya Ardhi imekadiria kukusanya jumla ya **shilingi 718,000,000/=**. Uchambuzi wa Kamati umebaini kwamba, makadirio hayo yameongezeka kwa **shilingi 12,000,000/=** sawa na **asilimia 1.69** ikilinganishwa na makadirio ya mwaka fedha 2022/2023, kama inavyoonekana kwenye Kielelezo Na. 05 cha taarifa hii.

Kamati inaipongeza Tume kwa kuongeza makadirio ya makusanyo hasa ikizingatiwa kwamba, katika mwaka huu wa fedha ilivuka malengo yake. Hata hivyo, ni ushauri wa Kamati kwamba Tume ipitie kikamilifu kanzi data yake na kuainisha madeni yaliyolimbikizwa ili iweze kukusanya na kufikia ongezeko hilo la asilimia 1.69 katika mwaka wa fedha ujao.

**Kielelezo Na. 05: Ulinganishio wa Makadirio ya Makusanyo ya
Maduhuli 2022/2023 na 2023/2024**

FUNGU	2022/2023	2023/2024	Ongezeko/ Punguzo	Asilimia
Wizara (48)	250,100,000,000	300,000,000,000	49,900,000,000	19.95
Tume (03)	706,000,000	718,000,000	12,000,000	1.69

Chanzo: Randama za Wizara na Tume na Usanifu wa Kamati

3.2 Makadirio ya Matumizi kwa Mwaka 2023/2024

(a) Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi (Fungu-48)

Mheshimiwa Spika, ili kutekeleza malengo na vipaumbele vya Wizara kwa mwaka wa fedha 2023/2024, Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi (Fungu 48), inakadiria kutumia **Shilingi 163,169,880,000/=** ambazo zinajumuisha fedha za matumizi ya kawaida **shilingi 81,043,235,000/=** sawa na **asilimia 49.66** ya bajeti yote, na **shilingi 82,126,645,000/=** sawa na **asilimia 50.34** ya bajeti yote kwa ajili ya matumizi ya maendeleo.

Katika fedha za matumizi ya kawaida **Shilingi 43,428,651,000/=** sawa na **asilimia 53.59** ni kwa ajili ya mishahara (PE) na **shilingi 37,614,584,000/=** sawa na **asilimia 46.41** ni kwa ajili ya matumizi mengineyo (OC). Aidha, katika fedha za maendeleo **shilingi 14,006,000,000/=** sawa na **asilimia 17.05** ni fedha za ndani na **Shilingi 68,120,645,000/=** sawa na **asilimia 82.95** ni fedha za nje.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilifanya uchambuzi kwa kulinganisha bajeti ya Wizara - Fungu 48 kwa mwaka wa fedha 2022/2023 na 2023/2024 na kubaini kwamba, Bajeti ya Wizara imeongezeka kwa asilimia 54.73 kutoka **Shilingi 105,455,770,000/=** mwaka 2022/2023 hadi kufikia **Shilingi 163,169,880,000/=** mwaka 2023/2024. Kamati inapongeza Serikali kwa kuona umuhimu wa kuongeza bajeti ya Wizara hii muhimu katika maendeleo ya wananchi na taifa kwa ujumla.

Uchambuzi zaidi wa Kamati umebaini kuwa, ongezeko kubwa liko katika fedha za maendeleo (**asilimia 200**) ikilinganishwa na fedha zilizotengwa kwenye eneo hilo katika mwaka huu wa fedha. Aidha, fedha za nje zimeongezeka kwa **asilimia 418.13** ikilinganishwa na fedha za nje katika mwaka wa fedha 2022/2023.

Eneo lingine ambalo bajeti imeongezeka ni kwenye matumizi mengineyo (OC) kwa **asilimia 10.89**. Vilevile, uchambuzi wa Kamati umebaini kwamba, fedha za mishahara (PE) zimepungua kwa **asilimia 2.2** ikilinganishwa na kiasi kilichotengwa mwaka 2022/2023 kama inavyoonekana kwenye **Kielelezo Na.6**.

Kielelezo Na.6: Ulinganisho wa Bajeti 2022/2023 na 2023/2024

Mwaka	Matumizi ya Kawaida		Maendeleo	
	PE	OC	Ndani	Nje
2022/23	44,383,797,000	33,918,651,000	14,006,000,000	13,147,322,000
2023/24	43,428,651,000	37,614,584,000	14,006,000,000	68,120,645,000
Ongezeko /Punguzo	955,146000	3,695,933,000	0	54,973,323,000
Asilimia -%	-2.2%	10.89	0	418.133

Chanzo: Taarifa za Wizara na usanifu wa Kamati

Mheshimiwa Spika, Kamati ilihoji kuhusu ongezeko la fedha za maendeleo kutoka nje, wakati hakuna uhakika wa kuzipata kutokana na ukweli kwamba, katika mwaka huu wa fedha hadi kufikia Februari, 2023 wakati Kamati inapokea taarifa, fedha hizo zilikuwa zimepatikana kwa **asilimia 25** tu. Hata hivyo, Kamati ilihakikishiwa kuwa fedha hizo zitapatikana kabla ya kukamilika kwa mwaka huu wa fedha.

(b) **Tume ya Taifa ya Mipango ya Matumizi ya Ardhi (Fungu -03)**

Mheshimiwa Spika, ili kutekeleza malengo na vipaumbele vyake Tume ya Taifa ya Mipango ya Matumizi ya Ardhi (Fungu 03), inakadiria kutumia **Shilingi 6,202,628,000/=** ambazo zinajumuisha fedha za matumizi ya kawaida **shilingi 4,729,628,000/=** sawa na **asilimia 76.25** ya bajeti yote, na **shilingi 1,410,000,000/=** sawa na **asilimia 22.75** ya bajeti yote kwa ajili ya matumizi ya maendeleo.

Katika fedha za matumizi ya kawaida **Shilingi 2,498,904,000/=** sawa na **asilimia 52.14** ni kwa ajili ya mishahara (PE) na **shilingi 2,293,724,000/=** sawa na **asilimia 47.86** ni kwa ajili ya matumizi mengineyo (OC).

Mheshimiwa Spika, Kamati ilifanya uchambuzi kwa kulinganisha bajeti ya Fungu 03 kwa mwaka wa fedha 2022/2023 na 2023/2024 na kubaini kwamba, Bajeti ya Tume imeongezeka kwa **asilimia 27.42** kutoka **Shilingi 4,867,704,000/=** mwaka 2022/2023 hadi kufikia **Shilingi 6,202,628,000/=** mwaka 2023/2024. **Kamati inapongeza Serikali kwa kuona umuhimu wa kuongeza bajeti ya Tume ambayo imekuwa ikifanya kazi nzuri licha ya bajeti ndogo inayotengwa.**

Uchambuzi zaidi wa Kamati umebaini ongezeko liko kwenye matumizi ya kawaida kwa **asilimia 38.6** ikilinganishwa na fedha zilizotengwa kwenye eneo hilo katika mwaka wa fedha unaoisha. Aidha, ongezeko hilo limeathiri upande mishahara kwa **asilimia 26.34** na upande wa matumizi mengine kwa **asilimia 55** ikilinganishwa na fedha zilizotengwa katika maeneo hayo kwa mwaka wa fedha 2022/2023.

Aidha hakukuwa na ongezeko lolote kwenye fedha za maendeleo katika bajeti ya Tume, wakati mahitaji halisi ni **shilingi bilioni 20.65** katika mwaka ujao wa fedha. Kamati inasikitishwa na hali hii kwani licha ya ushauri uliotolewa katika mwaka wa fedha uliopita kwamba, chombo hiki muhimu kiongezewe fedha za maendeleo ili kiweze kutekeleza majukumu yake kikamilifu hakuna lolote ambalo limekuwa likifanyika. Kamati ilitarajia kwamba, Tume ingetengewa angalau kuanzia

Shilingi Bilioni 5.41 (Shilingi 1,410,000,000/= zilizotengwa mwaka 2022/23 ikijumuishwa na kiasi cha **shilingi 4,000,000,000/=** ambazo ziliahidiwa kuongezwa wakati wa majadiliano baina ya Kamati ya Uongozi, Kamati ya Bajeti na Wizara ya Fedha), ingawa bado kiwango hicho kiko chini ikilinganishwa na mahitaji halisi.

Hali hii inachangia kukwamisha chombo hiki kufikia malengo ya kuandaa mipango ya matumizi ya ardhi kwa idadi ya vijiji inayotakiwa kwa mwaka. **Kielelezo Na. 07** kinabainisha ulinganisho wa bajeti ya Tume.

Kwa ujumla bajeti ya tume kwa ajili ya maendeleo haikidhi mahitaji sambamba na matakwa ya Ilani ya Chama Cha Mapinduzi (CCM) 2020 – 2025 inayoelekeza uandaaji wa mipango ya matumizi ya ardhi kwa Vijiji 4031 hadi kufikia 2025.

Ni maoni ya Kamati kwamba, Serikali iongeze fedha za maendeleo kwa ajili ya Tume hii ili kuiwezesha kutekeleza majukumu yake ya msingi ikiwa ni pamoja na kupima na kuandaa mpango wa matumizi bora ya ardhi hapa nchini

Kielelezo Na.7: Ulinganisho wa Bajeti 2022/2023 na 2023/2024

Mwaka	Matumizi ya Kawaida		Maendeleo
	PE	OC	
2022/23	1,977,882,000	1,479,822,000	1,410,000,000
2023/24	2,498,904,000	2,293,724,000	1,410,000,000
Ongezeko/ Punguzo	521,022,000	813,902,000	-
Asilimia -%	26.34%	55	-

Chanzo: Taarifa za Tume na usanifu wa Kamati

3.3 Ulinganisho wa Bajeti ya Wizara dhidi ya Bajeti ya Taifa

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati ulijielekeza pia kwenye ulinganisho wa bajeti ya Wizara ya ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi na bajeti ya Taifa. Ulinganisho huo uliangalia bajeti ya Wizara kwa kipindi cha mwaka wa fedha 2022/2023 na mwaka wa fedha 2023/2024 dhidi ya bajeti ya Taifa katika kipindi hicho. Matokeo ya uchambuzi wa Kamati umebaini mambo kama ifuatavyo:-

- a) Bajeti ya Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi dhidi ya Bajeti ya Taifa imeongezeka kutoka asilimia **0.26 hadi asilimia 0.36**.
- b) Bajeti ya Matumizi Mengineyo imeshuka kutoka **asilimia 0.75 hadi asilimia 0.67**.
- c) Bajeti ya mishahara ilipungua kutoka asilimia 0.46 hadi kufikia asilimia 0.40
- d) Bajeti ya Maendeleo kutokana na fedha za ndani haikuwa na mabadiliko kwani ilisalia katika kiwango cha **asilimia 0.12** katika vipindi hivyo.
- e) Kumekuwa na ongezeko kubwa katika bajeti ya maendeleo kutokana na fedha za nje kutoka asilimia 0.39 hadi asilimia 2.08

Kielelezo Na. 8: Bajeti ya Wizara (Fungu 48) dhidi ya Bajeti ya Taifa

BAJETI YA WIZARA DHIDI YA BAJETI YA TAIFA 2022/2023 NA 2023/2024			
AINA	BAJETI TAIFA	BAJETI YA ARDHI	ASILIMIA
OC	4,493,500,000,000.00	33,918,651,000.00	0.75
MISHAHARA	9,740,800,000,000.00	44,3838,797,000.00	0.46
MAENDELEO NDANI	12,122,100,000,000	14,006,000,000.00	0.12
MAENDELEO NJE	3,399,200,000,000	13,147,322,000.00	0.39
DENI LA SERIKALI	11,308,400,000,000.00		-
JUMLA	41,064,000,000,000.00	105,455,770,000.00	0.26
BAJETI YA WIZARA DHIDI YA BAJETI YA TAIFA 2023/2024			
AINA	BAJETI TAIFA	BAJETI YA ARDHI	ASILIMIA
OC	5,578,433,000,000	37,614,584,000.00	0.67
MISHAHARA	10,882,126,000,000	43,428,651,000	0.40
MAENDELEO NDANI	11,873,900,000,000	14,006,000,000.00	0.12
MAENDELEO NJE	3,282,100,000,000	68,120,645,000.00	2.08
DENI LA SERIKALI	12,771,500,000,000	0	-
JUMLA	44,388,059,000,000.00	163,169,880,000.00	0.37

Chanzo: Taarifa ya Mapendekezo ya Mfumo na Ukomo wa Bajeti ya Serikali kwa mwaka 2022/2023, Randama ya Wizara ya Ardhi 2022/2023

3.4 Mambo muhimu yanayogusa sekta ya ardhi

Mheshimiwa Spika, wakati wa kujadili mpango wa bajeti wa Serikali kwa mwaka wa fedha 2023/2024, mambo kadhaa yanayogusa sekta ya ardhi yalijadiliwa. Miongoni mwa mambo hayo ni pamoja na:-

3.4.1 Mradi wa Kuboresha Usalama wa Miliki za Ardhi (LTIP)

Mheshimiwa Spika, mradi huu ni sehemu ya juhudi za Serikali zinazolenga kuondoa changamoto zinazoikabili sekta ya ardhi nchini yenye maeneo mengi ambayo hayajapimwa. Mradi utatekelezwa kwa miaka mitano kwa mkopo **wa shilingi bilioni 350** kutoka Benki ya Dunia na utatekelezwa katika halmashauri 41 ambazo ni sawa na asilimia 22.28 ya halmashauri 184 zilizopo nchini. Hii inaashiria kwamba, mradi utagusa eneo ambalo ni chini ya robo ya eneo la nchi nzima. Mradi huu una maeneo manne yafuatayo:-

- i. Kuimarisha usalama wa taarifa za miliki za ardhi kwa kuandaa hati za kimila, leseni za makazi na leseni za mijini, ununuzi wa magari, vifaa na vitendea kazi na kupima vijiji 500 (wastani wa vijiji 100 kwa mwaka) idadi ambayo imeongezeka kutoka 250 vya awali baada ya juhudi na ushauri wa Kamati kwamba idadi ya vijiji iongezeke. Gharama ya eneo hili ni **Shilingi bilioni 167.1**;
- ii. Ujenzi wa mfumo wa kuhifadhi taarifa za miliki za ardhi kwa kukarabati na kuweka samani katika ofisi za ardhi za wilaya na mikoa na ununuzi wa vifaa kwa ajili ya mfumo, kwa gharama ya **shilingi bilioni 76.93**;
- iii. Ujenzi wa ofisi za ardhi za mikoa 25, ukarabati wa ofisi za ardhi za wilaya 40, kusimika vifaa vya mfumo wa ILMIS ili kuuwezesha kufanya kazi kikamilifu, kuboresha ofisi za mabaraza ya ardhi na nyumba ya wilaya na kujenga uelewa kwa

wadau na taasisi zinazosimamia ardhi. Eneo hili litagharimu **shilingi bilioni 55**; na

iv. Uendeshaji, uratibu na dharura kwa gharama ya **shilingi bilioni 46.86**. Mgawanyo wa fedha katika maeneo hayo ni **shilingi bilioni 2.4** (uendeshaji), **shilingi bilioni 29.46** (uratibu) na **shilingi bilioni 17.41** (dharura).

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa mchanganuo wa utekelezaji wa mradi huo, fedha nyingi zimeelekezwa kwenye maeneo ambayo kwa mtazamo wa Kamati hayana tija ya moja kwa moja na utatuzi wa changamoto za maeneo mengi ya ardhi kutopimwa. Kwa mfano fedha iliyoelekezwa kwenye kupima na kuandaa mpango wa matumizi ya ardhi kwenye vijiji hivyo 500 haizidi shilingi **bilioni 10**, wakati fedha ya uratibu, uendeshaji na dharura ni **shilingi bilioni 46.68**.

Ni ushauri wa Kamati kwamba, Serikali ipitie upya mpango wa matumizi wa fedha za mradi huo na kufanya maboresho yatakayoweza fedha zaidi zielekezwe katika mpango wa matumizi bora ya ardhi na kuimarisha mfumo wa ILMIS.

3.4.2 Utatuzi wa Migogoro ya Ardhi nchini

Mheshimiwa Spika, kumekuwa na migogoro ya matumizi ya ardhi katika vijiji vinavyozunguka maeneo ya baadhi ya hifadhi nchini. Migogoro hiyo imekuwa chanzo cha uvunjifu wa amani na kusababisha madhara kwa wananchi na mali zao kwa upande mmoja, na uharibifu wa mazingira ya hifadhi kwa upande mwingine.

Kamati inatambua na kupongeza juhudi za Serikali ambazo ni pamoja na kuundwa kwa Kamati Maalum ya Mawaziri nane wa kisekta kwa lengo la kushughulikia utatuzi wa changamoto hiyo kwa vijiji 975. Hata hivyo utendaji wa Kamati hiyo umekuwa ukikabiliwa na changamoto kadhaa ikiwa ni pamoja na malalamiko kutoka kwa wananchi na wawakilishi wao kwamba, hawashirikishwi kikamilifu katika utekelezaji wa maazimio ya Serikali kuhusiana na utatuzi wa migogoro iliyobainika katika maeneo yao.

Mheshimiwa Spika, ni maoni ya Kamati kwamba, Kamati ya Mawaziri nane inapokwenda kwa wananchi kwa lengo la kutoa mrejesho wa Maazimio ya Baraza la Mawaziri kuhusiana na utatuzi wa migogoro iliyobainika, ihakikishe wananchi na wawakilishi wao wanashirikishwa kikamilifu.

Aidha taarifa ya utendaji wa kamati hiyo iwasilishwe Bungeni ili Bunge lako tukufu lipate fursa ya kuijadili na kuishauri Serikali juu ya namna bora ya kupata utatuzi wa kudumu kuhusiana na migogoro ya matumizi ya ardhi kwenye maeneo yanayopakana na hifadhi.

3.4.3 Shirika la Nyumba la Taifa

Mheshimiwa Spika, Shirika la Nyumba la Taifa (NHC) ni taasisi ya umma ambayo ilianzishwa kwa lengo la kuchangia upatikanaji wa hitaji la makazi kwa watanzania. Aidha, utendaji wa taasisi hii ni muhimu katika mipango ya matumizi bora ya ardhi nchini kupitia uendelezaji wa sekta ya nyumba na

makazi. Shirika hili limekuwa likitekeleza wajibu huo kama sehemu ya majukumu yake kupitia uanzishwaji wa miradi ya ujenzi wa nyumba za kuuza na kupangisha.

Kamati inapongeza hatua ya Serikali kuruhusu na kuwezesha Shirika hili kuzindua Sera mpya ya Ubia ambayo imefungua milango kwa sekta binafsi kushirikiana na shirika hilo katika uendelezaji wa sekta ya nyumba na makazi nchini. Utekelezaji wa sera hii utalisaidia shirika kuongeza uwezo wa kifedha na ujuzi na hivyo kuendeleza maeneo yake ambayo hayajaendelezwa ili kupata faida zaidi na kuongeza ukwasi kwa shirika.

Kamati inaishauri Serikali iendelee kuboresha mazingira ya NHC ili shirika hili liendelea kutekeleza majukumu yake kwa ufanisi ikiwa ni pamoja na kutekeleza na kukamilisha miradi yake kwa wakati na hivyo kudhibiti ongezeko la gharama za miradi. Aidha, shirika liwezeshwe kukwamua miradi ambayo utekelezaji wake umekwama kwa muda mrefu kutokana na changamoto mbalimbali zikiwemo za kifedha, pamoja na kuangalia uwezekano wa kulipa shirika hili nafuu za kikodi. Ni matumaini ya Kamati kwamba, iwapo haya yatafanyika shirika litaweza kujiendesha kwa mafanikio.

3.4.4 Changamoto ya Upimaji wa Ardhi katika Jiji la Dodoma

Mheshimiwa Spika, kumekuwa na malalamiko mengi kutoka kwa wananchi kuhusiana na upimaji shirikishi wa ardhi katika Jiji la Dodoma kutokana na zoezi hilo kutoshirikisha wamiliki wa ardhi ipasavyo,

jambo ambalo limesababisha migogoro kati ya waliouziwa maeneo baada ya upimaji na wamiki wa awali. Suala hili linakwamisha makundi hayo kuendelea na taratibu za kupata hati za umiliki na Serikali kukosa mapato stahiki.

Aidha, yapo pia malalamiko ya umilikishaji wa kipande kimoja cha ardhi kwa zaidi ya mmiliki mmoja (double allocation). Kamati inatambua kwamba, changamoto hii ipo pia katika maeneo mengine hapa nchini.

Kamati inaishauri Serikali kutafuta ufumbuzi wa malalamiko hayo ili kuondoa migogoro ya ardhi iliyojitokeza katika eneo hilo na maeneo mengine na hivyo kuleta maelewano baina ya wananchi waliouziwa baada ya zoezi la upimaji na wamiliki wa awali.

SEHEMU YA NNE

4.0 MAONI NA USHAURI WA KAMATI

Mheshimiwa Spika, baada ya ukaguzi wa miradi iliyotengewa fedha katika mwaka huu wa fedha, uchambuzi wa kina kuhusu taarifa ya utekelezaji wa bajeti ya mwaka wa fedha 2022/2023 na taarifa ya makadirio ya mapato na matumizi kwa mwaka wa fedha 2023/2024 kwa Fungu 48 - Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi na Fungu 03 - Tume ya Taifa ya Mipango ya Matumizi ya Ardhi, ninaomba kuwasilisha maoni na ushauri wa Kamati kama ifuatavyo:-

4.1 Fungu 48 – Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi

- i. Kutotolewa kwa wakati kwa fedha za miradi ya maendeleo kunaathiri utekelezaji wa miradi hiyo hasa ikizingatiwa kuwa gharama za vitu zinapanda na kusababisha gharama za mradi kuongezeka. Kamati inashauri Serikali kutoa fedha kwa wakati na kwa kiwango stahiki ili kuiwezesha Wizara kutekeleza miradi ya maendeleo kwa wakati na kwa ufanisi hasa ikizingatiwa kuwa utekelezaji wa miradi hiyo unategemea zaidi fedha za ndani kuliko fedha za wafadhili ambazo hupatikana kwa kusuasua.
- ii. Kutofikiwa kwa malengo ya makusanyo ya maduhuli katika mwaka wa fedha 2022/2023 kunaathiri malengo ya makusanyo na kupunguza ufanisi wa utekelezaji wa shughuli za Wizara. Katika kipindi hicho makadirio yalikuwa shilingi bilioni 250, lakini ni asilimia 42 tu ndiyo ilikusanywa. Katika Mwaka wa fedha 2023/2024 Wizara imeweka makadirio ya kukusanya Bilioni 300, ambayo ni ya juu zaidi kuliko mwaka 2022/2023 ambayo hayakufikiwa. Kamati inaishauri Serikali kutekeleza yafuatayo:-

- a) Kuweka maoteo yenye uhalisia na yanayoweza kufikiwa kwa wakati uliopangwa.
 - b) Kubuni mbinu mpya za makusanyo, ikiwa ni pamoja na kuongeza vyanzo vipya vya mapato, kuboresha mfumo wa makusanyo, kutoa elimu ya mlipa kodi, na kurahisisha mfumo wa makusanyo kwa kuwawezesha wananchi kulipa pango la ardhi kupitia simu za viganjani.
 - c) Kusimamia kwa kina mradi wa Kupanga, Kupima na Kumilikisha ardhi ambao una lengo la kuongeza makusanyo ili kuweza kufikia matarajio,
 - d) Kutafuta mbinu ya kuongeza makusanyo katika ofisi za ardhi za mikoa. Katika mwaka wa fedha 2022/23 mikoa mingi imekusanya chini ya asilimia 50 ya lengo na mingine ikionesha udhaifu zaidi. Aidha, kila ofisi ya ardhi ya mkoa iandae mchanganuo utakaonesha kwa kina makadirio na makusanyo halisi ya pango la ardhi pamoja na maduhuli mengine katika mwaka wa fedha.
- iii. Taasisi, Mashirika ya Umma na wananchi kutolipa kodi ya pango la ardhi na maduhuli yatokanayo na ardhi kunaathiri kwa kiwango kikubwa makusanyo yatokanayo na sekta ya ardhi. Kamati inashauri yafuatayo:-
- (a) Kuhuisha taarifa katika kanzi data (data base) za taasisi na wamiliki wa viwanja, kuainisha wadaiwa sugu na kuwapa ukomo wa muda wa kulipa madeni yao ili wawajibike ipasavyo;
 - (b) Kubuni mbinu mahususi za kuleta muamko wa ulipaji kodi kwa wananchi na Taasisi kwa ujumla. Hii ni pamoja na kutoa elimu ya mlipa kodi, kuboresha mfumo wa makusanyo na kurahisisha zoezi la ulipaji kodi kwa njia ya simu za viganjani sambamba na

kuwakumbusha wananchi madeni kupitia simu za viganjani,

- iv. Halmashauri kutobakiwa na asilimia 30 ya makusanyo (*retention*) kumeathiri utendaji kazi wa Halmashauri. Kamati inaendelea kusesitiza Serikali ipitie maamuzi yake ili kufikiria upya namna ya kuziwezesha Halmashauri kubakiza sehemu ya makusanyo yao ili kuziwezesha kutekeleza majukumu kwa ufanisi na kwa wakati.
- v. Upungufu wa rasilimali fedha na vitendea kazi katika Wizara ya Ardhi kwa Mwaka 2022/2023 umesababisha mradi wa Kupanga Kupima na Kumilikisha (KKK) kutotekelezwa kwa kasi na kuzifikia halmashauri nyingi nchini, jambo linalochangia ongezeko la makazi holela. Serikali iharakishe mchakato wa kuanzisha mfuko wa maendeleo ya sekta ya ardhi na nyumba ili kuongeza rasilimali fedha kwa ajili ya programu ya KKK na hivyo kuwezesha Halmashauri kutokomeza makazi holela.
- vi. Kasi ndogo ya ulipaji wa gharama za mashamba na viwanja kwa wananchi waliopewa viwanja na mashamba katika Programu ya Kupima, Kupanga na Kumilikisha (KKK) kunasababisha Halmashauri kushindwa kukusanya mapato ipasavyo na kuweza kurejesha mikopo kwa wakati. Kamati inashauri Serikali ihamasishe Halmashauri kuhimiza wananchi kulipa gharama za upimaji wa mashamba na viwanja kwa wakati. Aidha Wizara itoe muda wa ukomo kwa wananchi ambao hawajalipia gharama hizo na iwapo watahindwa warejeshe mashamba na viwanja kwa Halmashauri husika ili yagawiwe kwa wananchi watakaoweza kulipia kwa wakati.
- vii. Gharama kubwa za kutengeneza huduma za maendeleo kama miundombinu, maji na umeme

katika miradi ya KKK zinasababisha gharama za mradi kuwa za juu na kusababisha wananchi wengi kushindwa kulipa kwa wakati. Kamati inashauri Serikali kupitia Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi, Wizara ya Maji, na Wizara ya Nishati ione namna bora ya kupeleka huduma za maendeleokatika maeneo ya miradi hiyo ili kupunguza gharama na hivyo kuwawezesha wananchi kupata viwanja na mashamba kwa gharama nafuu.

- viii. Ufinyu wa bajeti unaosababisha kutolewa fedha kidogo kwa ajili ya Mradi wa Uimarishaji wa Mipaka Kitaifa unadhoofisha kasi ya uwekaji wa alama za mipaka baina ya nchi yetu na nchi jirani. Kamati inashauri Serikali kutoa fedha za kutosha katika mradi huu ili kuuweshwa kutekelezwa kwa kasi.
- ix. Ukosefu wa miundombinu ya kutosha katika maeneo ya mipakani kunasababisha Wizara kushindwa kusafirisha vifaa na kuchelewesha utekelezaji wa kazi ya uimarishaji wa alama za mipaka kwa wakati. Kamati inashauri Serikali kutenga bajeti ya kutosha ili kujenga barabara za mipakani kwa lengo la kuwezesha zoezi la uimarishaji wa alama za mipaka na kuimarisha shughuli za ulinzi na usalama katika mipaka yetu.
- x. Uelewa mdogo wa wananchi waishio mipakani unasababisha kuongezeka kwa migogoro ya ardhi baina yao na kuchelewesha shughuli za maendeleo. Kamati inashauri wizara kutoa elimu kwa wananchi waishio mipakani ili kupunguza migogoro na kusogeza huduma za maendeleo kama maji, barabara n.k

- xi. Uvamizi wa maeneo ya mipakani unaofanywa na wananchi umesababisha wananchi kujenga makazi ya kudumu na kuendesha shughuli za kilimo na hivyo kuharibu alama za mipaka. Kamati inashauri Serikali kupitia kuzipitia sheria za mipaka na kuzisimamia kikamilifu ili kuhakikisha wananchi wanazitekeleza ili kuwezesha usalama wa mipaka yetu na nchi jirani.
- xii. Changamoto za kimfumo zinazoukabili mfumo unganishi wa taarifa za ardhi wa kielektroniki (ILMIS), zinachelewesha upatikanaji wa hati miliki za kielektroniki na kupunguza mapato yatokanayo na umiliki wa ardhi nchini. Kamati inashauri Serikali kuangalia upya mfumo wa ILMIS wa awali wa Dar es Salaam na Mfumo mpya wa Dodoma ili kuleta tija ya uanzishaji wa mfumo hiyo.

4.2 Fungu 03: Tume ya Taifa ya Mipango ya Matumizi ya Ardhi

- i. Kamati imebaini kutokuongezeka kwa fedha ya maendeleo iliyotengwa kwa ajili ya Tume kwa mwaka 2022/23 na 2023/24 kunaathiri utekelezaji wa miradi ya maendeleo kwa chombo hiki. Kamati ilitarajia mabadiliko ya ongezeko la makadirio ya bajeti ya maendeleo kwa shilingi 4,000,000,000 kutoka pale ilipokuwa katika mwaka wa fedha 2022/23 na kupelekea makadirio ya 2023/24 kufikia kiasi cha shilingi 5,410,000,000. Kamati inashauri ifuatavyo:-
 - a) Serikali iongeze fedha za maendeleo kwa Tume katika mwaka wa fedha 2023/2024 ili kukiwezesha chombo hiki kutekeleza kazi zake kwa ufanisi.
 - b) Serikali ihakikishe inatimiza makubaliano yanayofikiwa baina yake na Bunge ili kutokwamisha utendaji wa taasisi zake.

Mfano kutoipatia Tume ongezeko la shilingi 4,000,000,000/= zilizoahidiwa ni kutokutimiza makubaliano baina ya Serikali na Bunge.

- ii. Upungufu wa rasilimali watu unadhoofisha utendaji kazi wa Tume ya Taifa ya Mipango ya Matumizi ya Ardhi. Kamati inashauri Serikali ikamilishe kushughulikia lkama za watumishi 79 wanaohitajika ili kuongeza kasi ya utendaji wa tume. Aidha Serikali iwezeshe tume kupata vitendea kazi ili iweze kutekeleza majukumu yake kwa ufanisi.
- iii. Malimbikizo ya madeni ya kodi za nyumba na ardhi kutokana na mikataba iliyopitwa na wakati yameathiri makusanyo ya maduhuli na kupunguza ufanisi wa majukumu ya Tume. Kamati inashauri Serikali kuhuisha mikataba ili kuwasaidia wadaiwa kulipa madeni yao kwa wakati na hivyo kuisaidia Tume kukusanya kulingana na matarajio.
- iv. Tume iongeze wigo wa kuhamasisha wadau wa kimkakati kushiriki katika kuchangia shughuli za upangaji wa mipango ya matumizi ya ardhi nchini kwa lengo la kuinua makusanyo ya maduhuli yatokanayo na sekta ya ardhi na kuongeza kasi ya kuandaa mipango ya matumizi ya ardhi.

SEHEMU YA TANO

5.0 HITIMISHO

Mheshimiwa Spika, napenda kutumia fursa hii kwa niaba ya Kamati kukupongeza wewe binafsi, Naibu Spika na Wenyevitani wa Bunge kwa namna ambavyo mmekuwa mkitimiza majukumu yenu kwa weledi na umakini mkubwa na kuliwezesha Bunge letu Tukufu kutimiza wajibu wake kwa ufanisi.

Aidha, nawashukuru kwa moyo wa dhati Wajumbe wa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Ardhi, Maliasili na Utalii kwa ushirikiano na jinsi walivyojitoa kikamilifu katika kipindi chote cha uchambuzi wa bajeti ya wizara hii hadi kukamilika kwa taarifa hii. Kwa umuhimu wake, ningetamani kuwatambua Wajumbe wa Kamati kwa kuwataja kwa majina yao. Hata hivyo, kwa kuzingatia ufinyu wa muda naomba majina yao kama yalivyoorodheshwa katika taarifa hii yaingie kwenye Kumbukumbu za Taarifa Rasmi za Bunge (Hansard). Wajumbe ya Wajumbe hao ni haya yafuatayo:-

1. Mhe. Timotheo Paul Mnzava, Mb - Mwenyekiti
2. Mhe. Najma Muntazar Giga, Mb – Makamu Mwenyekiti
3. Mhe. Shaabani Omar Shekilindi, Mb
4. Mhe. Cecilia Daniel Pareso, Mb
5. Mhe. Innocent Seba Bilakwate, Mb
6. Mhe. Ester Lukago Midimu, Mb
7. Mhe. Khalifa Salum Suleiman, Mb
8. Mhe. Maida Hamadi Abdallah, Mb
9. Mhe. Josephine Thabita Chagula, Mb
10. Mhe. Neema William Mgaya, Mb
11. Mhe. Alaudin Hasham Salim, Mb
12. Mhe. Nancy Hassan Nyarusi, Mb
13. Mhe. Festo Richard Sanga , Mb
14. Mhe. Asia Abdulkarimu Halamga, Mb
15. Mhe. Taska Restituta Mbogo, Mb
16. Mhe. Suleiman Haroub Suleiman, Mb
17. Mhe. Oliver Daniel Semuguruka, Mb
18. Mhe. Lucy Thomas Mayenga, Mb
19. Mhe. Agnes Mathew Marwa, Mb

20. Mhe. Munira Mustafa Khatib, Mb

21. Mhe. Dkt. Florence G. Samizi, Mb

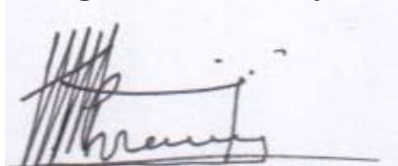
Mheshimiwa Spika, kwa niaba ya Wajumbe wa Kamati napenda kutumia fursa hii kumshukuru Waziri wa Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi Mhe. Dkt. Angeline Sylvester Mabula (Mb), na Naibu Waziri, Mhe. Geofrey Mizengo Pinda (Mb) kwa ushirikiano wao mkubwa kwa kamati ambao umechangia kuiwezesha Kamati kutekeleza shughuli zake kwa ufanisi.

Nawashukuru pia watendaji wote wa Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi chini ya uongozi wa Katibu Mkuu Mhandisi Anthony Sanga, akisaidiana na Naibu Katibu Mkuu Ndg Lucy Kabyemera, kwa ushirikiano na mchango wao kwa Kamati katika kipindi chote cha utekelezaji wa majukumu ya kikanuni ya Kamati.

Mwisho lakini si kwa umuhimu, kwa namna ya pekee namshukuru Katibu wa Bunge Ndg. Nenelewa Mwiambi, ndc, kwa kuongoza vyema uratibu wa shughuli za Kamati na Bunge kwa ujumla. Aidha, namshukuru Kaimu Mkurugenzi wa Idara ya Kamati za Bunge, Ndg. Michael Chikokoto, Makatibu wa Kamati hii Ndg. Chacha Nyakega na Ndg. Haika Mtui wakisaidiwa na Ndg. Pauline Mavunde, kwa kuratibu vyema shughuli za Kamati ikiwa ni pamoja na kuhakikisha maandalizi ya taarifa hii yanakamilika kwa wakati.

Baada ya maelezo hayo, sasa naliomba Bunge lako Tukufu lipokee na kuijadili taarifa hii na likubali kuidhinisha Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi, kwa mwaka wa fedha 2023/2024 kama yalivyowasilishwa na mtoa hoja hapo awali.

Mheshimiwa Spika, naunga mkono hoja na ninaomba kuwasilisha.

Timotheo Paul Mnzava, Mb

**MWENYEKITI WA KAMATI YA KUDUMU YA
BUNGE YA ARDHI, MALIASILI NA UTALII**

25 Mei, 2023